

Тетяна Дейнека

ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ ЦИКЛ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ УСКЛАДНЕННЯ ЇЇ КРИЗОВИХ СТАНІВ І ФОРМ

Досліджено суперечності технологічного розвитку сучасної економіки, які проявляються як кризові явища глобалізованої економічної системи. Аргументовано, що суперечності, розв'язання яких веде до формування нового способу виробництва, зумовлюють такий ступінь зміни економічної системи, за якого трансформаційна криза стає одночасно стадіальною та системною. Визначено, що особливість сучасної кризи глобалізованої економіки була обумовлена тим, що в стані загострення суперечності одночасно виникли два ефекти – збагачення явища (проявляється як зміна технологічних укладів) та прирощення розвитку (проявляється як започаткування основ постіндустріального способу виробництва).

Ключові слова: суперечність, відтворювальний цикл суперечності, технологічний розвиток сучасної економіки, криза, глобалізована економіка.

JEL: B 41; F50; O.10.

Еволюцію економічної системи за будь-яких часів незмінно супроводжував технологічний прогрес. Кожен наступний етап технологічного розвитку економіки, змінюючи попередній, знаменував вихід суспільства на новий – більш високий щабель розвитку. Проте такий процес був і завжди залишатиметься суперечливим, оскільки економічне життя суспільства за названих умов піддається трансформації – відбуваються кардинальні системні зміни. Найбільш гостро суперечності економічного розвитку проявляються під час кризи, яка одночасно як загострює стан господарської системи, так і створює поштовх до нового витка її розвитку. Дослідження суперечностей економічного розвитку суспільства є важливим завданням економічної науки, зважаючи на глибину та карколомність процесів, під впливом яких перебуває нині світова економічна система.

Метою статті є дослідження суперечностей технологічного розвитку сучасної економіки, які проявляються як кризові явища глобалізованої економічної системи.

Впродовж чотирьох століть кризи постійно супроводжували розвиток суспільства. Закономірно, що економічною наукою нагромаджені ґрунтовні знання щодо пов'язаних з ними процесів і явищ епохи капіталізму. Проте особливості останньої за часом світової фінансово-економічної кризи зу-

---

Дейнека Тетяна Анатоліївна (tetyana_deyneka@mail.ru), канд. екон. наук, доц.; доцент кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі".

мовили підвищений інтерес науковців до цієї проблематики. Вагомими є результати досліджень вітчизняних науковців: А. Гальчинського, А. Гриценка, П. Єщенка, А. Колота, Д. Лук'яненка, А. Поручника, В. Сіденка, Я. Столярчук, А. Філіпенка, А. Чухна та ін.

Особливо актуальним є аспект дослідження неекономічної природи кризи, яка виникла наприкінці першого десятиліття XXI століття і наслідки якої до цього часу залишаються для суспільства викликами, що пов'язані з глобалізацією. Процеси, які відбуваються у світовій економіці, спричинені суперечністю переходу від індустріального способу виробництва, заснованого на домінуванні ринкових цінностей, до постіндустріального, який розбудовується у наш час на принципово інших – людських цінностях. Серед них, насамперед, набуття та реалізація індивідом потенціалу творчості, духовності, культури; формування суспільством відповідно до завдань його розвитку інтелектуального-освітнього, наукового та соціального капіталу.

Науковці вказують на непродуктивність *bubbleeconomics* – економіки, в якій виробничі відносини переміщують акцент з виробництва на перерозподіл економічних ресурсів і світового потенціалу, що відбувається на користь світової олігархії. У наукових дослідженнях також підкреслюється вимога формування нової соціально-економічної моделі, об'єктом якої була б людина, що задоволена рівнем потреб і станом навколишнього природного середовища, упевнена в подальших перспективах і достатньому вільному часі для самореалізації своїх духовно-культурних цінностей та здібностей (Єщенко, 2014. С. 5, 13). Імперативи нового етапу розвитку людства вимагають вирішення "діалектичного заперечення, зняття повністю конкурентного ринку більш складною та ефективною системою" (Тарасевич, 2014. С. 13).

Перехід до постіндустріальної економіки можливий лише на основі принципової зміни ціннісного тренду розвитку суспільства, що обов'язково пов'язано з інституційними перетвореннями, необхідними для цього. Значущість інститутів в умовах кризового стану економіки істотно підвищується. Це пояснюється тим, що під час зростання конфліктності у сфері відносин суб'єктів глобалізованого економічного світу, посилення асиметрії (просторової, міжсекторальної, міжгалузевої тощо), виникнення істотного дисбалансу на всіх, пов'язаних між собою ринках суспільству особливо необхідний дієвий механізм стабілізації. Протидіючи деструктивним процесам і явищам, суспільство зобов'язане проводити антикризові економіко-політичні та інституційні перетворення, а також здійснювати заходи з усунення кризогенності тих інститутів, які гальмують перехід суспільства на новий етап його розвитку¹.

У сучасній економічній науці думка про унікальність кризи XXI століття фактично є одностайною, але пояснення природи кризи, її зв'язку з циклічністю економічних процесів, зі зміненими глобалізацією умовами економічного розвитку, з настанням епохи постіндустріалізму – є предметами активної дискусії. Названі аспекти проблеми відносять до сфери наукової полеміки, а отже, вони не повністю досліджені.

¹ Ці проблеми широко обговорювались провідними вітчизняними науковцями на сторінках журналу "Економіка України" (див. 2014, № 7).

Суперечності технологічного розвитку сучасної економіки і кризові явища, які відбуваються нині, необхідно розглядати одночасно – це посилює синергетичний ефект пізнання сутності кожного з них. Названий контекст наукової проблематики передбачає аналіз визначення криз у категоріальних параметрах "структурна" / "трансформаційна" / "стадіальна" / "системна".

На нашу думку, глобальну фінансово-економічну кризу сучасного етапу життя суспільства необхідно ідентифікувати як кризу системну, але одночасно як таку, що була зумовлена структурними кризовими явищами глобалізованої економіки. Отже, для виявлення глибинних суперечностей технологічного розвитку сучасної економіки необхідно з'ясувати первинні та детерміновані ними причини світової кризи – розмежовувати причинні та функціональні зв'язки, які існують в економіці.

Причиною першої кризи XXI століття досить часто називають надмірні запозичення в приватному секторі економіки та ризиковане кредитування банків, що призвело до великої заборгованості населення перед кредитними установами. За цим відбулося скорочення витрат домогосподарств і зменшення попиту; розвиток подій зумовив економічну депресію та зростання державного боргу. Проте це означає лише те, що деструктивність у фінансовому секторі (а далі у всій світовій економіці) виникла одразу після того, як ці явища за своєю сукупністю відбулися. Фактично ж зазначена причинність кризи є похідною від іншої – більш глибинної за своїм походженням.

Справжні причини фінансової кризи лежать у сфері виробництва. Іпотечна, фондова, банківська, боргова і, зрештою, фінансова криза, яка зародилася в США і передусім проявила себе саме за цими ознаками, була по-суті структурною кризою виробничої системи. Дж. Гелбрейт (2009) зазначив, що фондовий ринок, хоча і з запізненням, віддзеркалює фундаментальні ознаки економічної ситуації. "Економіка, – писав він, – є причиною, а біржа наслідком, але ніяк не навпаки".

Процеси, які наприкінці першого десятиліття XXI століття розгорнулись у фінансовому секторі економіки, відбувались на тлі глобальних викликів необмеженого економічного зростання – процесів, які були спрямовані на забезпечення постійного приросту споживання при надактивному використанні вичерпних ресурсів. Тому в масштабах останньої за часом глобальної фінансово-економічної кризи одночасно спостерігались ознаки таких структурних криз, як енергетична, екологічна та продовольча. Процеси у фінансовому секторі економіки відіграли роль "прискорюючого каталізатора". За непередбачуваності валютного ринку, крім збільшення боргів у секторі домогосподарств і падіння попиту, у великих масштабах зросли спекулятивні операції, в які одночасно були втягнуті ринки капіталу, сировини, фондові ринки. Отже, у площині економічних відносин, охоплених структурними кризами, виник ефект каскадності – стрімкий потік наростання суперечностей. Швидко поширення кризи було зумовлено залежністю між сферами та галузями глобалізованої економіки. Це спричинило низку пов'язаних між собою структурних кризових явищ. Структурна криза виробничої системи за сутністю причини (а не за первинністю виникнення) передувала всім іншим структурним кризам – іпотечній, фондовій, банківській, борговій, валютній та ін.

У свою чергу причиною структурної кризи виробничої системи стали трансформації, які відбулись у межах технологічного способу виробництва. Виникла суперечність між новим сектором ІТ-індустрії і традиційними секторами індустріальної економіки. Міжгалузеві диспропорції посилюють активний розвиток тих сфер виробництва, які утворюють ядро п'ятого технологічного укладу, а також шостого, становлення якого відбувалось у той самий час.

Таким чином, суперечностям, які викликали структурні кризові явища у сфері виробництва (а ті – спровокували взаємопов'язану сукупність інших структурних криз в економіці), притаманні ознаки трансформаційності. Особливість проявів сучасної структурної кризи США науковці (*Симонія, Торкунов, 2013*) пояснюють тим, що це – останній етап третьої фази формаційного розвитку капіталізму, а, зважаючи на те, що США є не тільки лідером у межах англосаксонської моделі, а й усієї капіталістичної економіки, то ця криза набуває ознак глобальності.

Визначаючи зміст криз як особливе виявлення суперечностей технологічного розвитку сучасної економіки, необхідно уточнити, що структурна криза і трансформаційна – близькі, але не ідентичні явища. Як відомо, структура, яка відображає внутрішні зв'язки явища, є обов'язковим атрибутом форми, а вона, на відміну від цього, відображає як внутрішні зв'язки, так і зовнішні.

Структурна криза проявляє себе як суперечність, викликана порушенням закону пропорційного розвитку суспільного виробництва, а трансформаційна – як суперечності між змістом та формою. Йдеться про невідповідність нового змісту, який притаманний технологічному укладу, способу виробництва або економічному базису, тим формам, в яких вони існували до цього. Названий категоріальний ряд дозволяє визначити глибину трансформаційних змін і одночасно сфери економіки, в яких розгортаються суперечності та виникають кризові процеси. Методологічно – це аналіз продуктивних сил та техніко-економічних відносин (суперечностей, що виникають при зміні технологічних укладів); аналіз продуктивних сил і виробничих / соціально-економічних відносин (суперечностей, що виникають при зміні способів, на основі яких організовано виробництво); аналіз техніко-економічних і соціально-економічних відносин у їх взаємозв'язку (суперечностей, що виникають тоді, коли на зміну одному економічному базису приходить інший).

А. Поручник та Я. Столярчук (2013. С. 331–332) поділяють структурні трансформації світового виробництва на окремі та системні. Окремі – обумовлені фрагментарними оновленнями базових технологій. Вони охоплюють лише певні види економічної діяльності, галузі та сектори економіки, що матеріально відображається у змінах їх кількісних пропорцій у формуванні ВВП, зайнятості робочої сили, в обсягах виготовленої продукції та доданої вартості. Системні зміни світового виробництва проявляються у якісних трансформаціях міжнародної економіки: у формуванні його нових структурних елементів, зав'язків між ними, ускладненні внутрішньої взаємозалежності та загостренні суперечностей, пов'язаних

з такими змінами. Все це свідчить про перехід технологічного базису суспільства на більш високий ступінь розвитку.

Трансформаційна криза системи пов'язана з перетвореннями в усіх підсистемах глобалізованої економіки, а саме з принциповою зміною продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, відносин власності. Це – ті вихідні умови, за яких, виникає стадіальна криза (змінюється спосіб виробництва). Суперечності, які виникають при переході економічних систем від однієї стадії розвитку до іншої, є значно глибшими, ніж ті, що викликають структурні кризи. Їх пояснюють, зокрема, формаційна концепція К. Маркса, концепція стадій економічного зростання У. Ростоу, технократичні концепції Д. Белла, О. Тоффлера, концепції стадій індустріальної цивілізації Дж. Гелбрейта, А. Арона та ін.

Досвід, набутий людством, свідчить, що економічний прогрес та розвиток суспільства в цілому на цій основі пов'язані з низкою взаємообумовлених процесів: а) оновленням продуктивного капіталу (зокрема технічних засобів виробництва, активної частини основного капіталу); б) утвердженням чергового технологічного укладу, в) змінами способу виробництва. Відповідною їм є міра глибини як суперечностей економічного розвитку, так і криз. Як зазначив А. Чухно (2010. С. 6), спільним для будь-яких типів криз є потреба у розв'язанні проблеми зростання науково-технічного рівня виробництва, але в різних масштабах.

Визначальною причиною глобальної фінансово-економічної кризи XXI століття стало накладання декількох різних за типами криз. Фактично, поєднались одночасно, по-перше, криза виробничої системи, яка викликана структурними змінами (їх причиною став активний розвиток новітніх сфер і галузей економіки – інформаційної, інформаційно-комунікаційної, комп'ютерної), по-друге, криза, яка пов'язана зі становленням нового технологічного укладу (в його основі – розвиток нано-, інфо-, біо- та когнітехнологій), по-третє, криза, зміст якої визначає зародження постіндустріального способу виробництва.

Розкриваючи сутність кризи глобалізованої економіки, А. Чухно (2010. С. 5, 7) зазначав, що вона є стадіальною. Це – перша криза нової інформаційної постіндустріальної епохи, до якої перейшли розвинені країни. На нашу думку, визнання сучасної економічної кризи стадіальною означає, що суперечності розвитку глобалізованого суспільства є настільки глибокими, що це зумовлює трансформацію всієї системи. За А. Гриценком (2015. С. 22, 23), такими є: по-перше, суперечність між інформаційно-технологічно зумовленою фінансовою глобалізацією і просторово-територіальною локалізацією; по-друге, між індустріально-ринковими та інформаційно-мережевими системами; по-третє, між накопиченням капіталу, яке призводить до зростання економічної нерівності, і вимогами загальної доступності благ та їх справедливого розподілу в умовах формування інформаційно-мережевого суспільства.

Отже, криза, про яку йде мова, відповідає статусу системної. Системні перетворення, які виникають у процесі розв'язання суперечностей економічного розвитку суспільства, науковці пов'язують з кризою капіталізму (Berberouglu et al., 2012; Navarro, 2012), з необхідністю зміни суспільно-

економічної формації (Бляхман, 2013), з кризою моделі ринкової економіки та неоліберальної теорії, яка обслуговує капіталізм², зі змінами глобальних умов господарювання (кризовими явищами у сферах енергетики, видобутку нафти та газу, використання водних ресурсів, здоров'я людства як чинника економічного розвитку; також із кризою парламентської демократії та агресивністю певних релігійних течій) (Turner, 2012) та ін.

Ми оцінюємо сучасну кризу глобалізованої економіки як принциповий поворот у житті людства, який відбувається при переході від індустріалізму до постіндустріалізму. У цей історичний період трансформаційних змін суспільство визначає для себе нову систему цінностей і, відповідно, новий вектор, за яким воно буде розвиватись. Нині відбувається еволюція цінностей, на засадах яких вибудовується модель нового суспільства. Науковці вказують на те, що центральним і стратегічно значущим серед нових глобальних викликів є необхідність здійснення докорінної трансформації сучасної глобальної світ-системи, її транзиту до кардинально іншої моделі, яка характеризуватиметься постіндустріальною економікою з переважанням наукомістких виробництв та суспільством, яке базується на знаннях. Така економіка є гуманітарно спрямованою, екологічно безпечною та соціально справедливою (Сіденко, 2014. С. 7).

Науковий аналіз суперечностей глобалізованої економіки пов'язаний з дослідженням особливостей сучасної кризи. Дискусію викликає питання про те, як за сукупністю ознак оцінювати першу кризу нового тисячоліття: а) як циклічну, б) як системну чи в) як циклічну, так і системну одночасно?

Зокрема, А. Тебекін і Г. Серяков (2015. С. 35-36) оцінюють сучасну кризу як таку, що за своєю природою пов'язана з циклічністю економічного розвитку (а не є глобальною світовою, для якої властива зміна технологічних укладів), вважаючи, що, системна криза ще попереду. Особливістю їх поглядів є те, що вони пов'язують нинішню кризу з малим (10-річним) циклом активності К. Жугляра, тоді як більшість науковців (з тих, хто підтримує думку про циклічний характер сучасної кризи) схильні вважати, що світова економіка у наш час входить у фазу кризи довгого (50-річного) кондратьєвського циклу (Качуровский, 2012. С. 38; Галаева, Россикова, 2015. С. 40).

Інші науковці висловлюють твердження про те, що сучасна криза поки що не є системною кризою капіталізму, але потенційно може стати такою. А. Бузгалін³, ідентифікуючи сучасну кризу як особливий вид циклічної і зазначаючи, що її причиною є інволюція (реверсний хід історії), одночасно підкреслює, що ця криза мультиплікована глобалізацією, а отже, здатна до різкого посилення глобальних проблем, що може викликати системну кризу. У капіталістичній системі господарювання, як вважає А. Колганов⁴, до

² Клеин А. Я бы хотел ответить... : материалы научного семинара "Мировой экономической кризис: причины, природа, альтернативы", 16 сентября 2009. <http://www.liberal.ru/articles/4330>.

³ Бузгалин А. На мой взгляд, мировой кризис 21-го века есть продукт инволюции... : материалы научного семинара "Мировой экономической кризис: причины, природа, альтернативы", 16 сентября 2009. <http://www.liberal.ru/articles/4330>.

⁴ Колганов А. Это, безусловно, отнюдь не системный кризис капитализма... : материалы научного семинара "Мировой экономической кризис: причины, природа, альтернативы", 16 сентября 2009. <http://www.liberal.ru/articles/4330>.

цього часу залишилися можливості екстенсивного розширення: резерви використання технологій (передусім, інформаційних) та територій.

Одночасно з трактуваннями першої кризи XXI століття як циклічної та на противагу цьому у науковому полі сучасної економічної теорії науковці висловлюють також іншу думку. Вона полягає у тому, що названа криза є системною, її механізм є принципово іншим у порівнянні з економічними кризами, що виникали до цього, а отже, до пояснення змін, що відбуваються нині в економіці та суспільстві не може бути застосована теорія циклічності. Зокрема, сумніву піддається можливість пояснити та описати сучасні процеси за допомогою довгих хвиль М. Кондратьєва.

А. Гальчинський (2012. С. 12–13), оцінюючи кризу 2008–2009 років як один з проявів метасистемної кризи, стверджує, що такі трансформації відбуваються не за традиційною циклічною динамікою "рівновага – криза – відновлена рівновага", а за більш складною логікою: "порядок – біфуркація і хаос – якісно новий порядок". Основу принципу міжсистемної трансформації утворює логіка нелінійної динаміки, за якої "нове" виникає з біфуркації і хаосу, тобто з перехідного, системно не визначеного стану. Зважаючи на це, на думку науковця, застосування теорії М. Кондратьєва, в основі якої лежить логіка "довгих хвиль" епохи індустріалізму, не може бути результативною.

Подібної думки з приводу використання теорії циклічності для пояснення суперечностей, які виступають як кризи світового економічного розвитку, дотримується Д. Ромер (2014. С. 231). Він так формулює свою позицію: "...сучасна макроекономіка більше не розглядає коливання як комбінацію детермінованих циклів різної довжини; намагання виділити цикли різної довжини (цикли Кітчина – 3 роки, Жугляра – 10 років, Кузнеця – 20 років та Кондратьєва – 50 років) були припинені через їх нерезультативність". Нині, продовжує науковець, превалює думка про те, що економіка виводиться з рівноваги шоками різної сили та різного характеру при їх випадковій періодичності. У подальшому це зумовлює поширення таких шоків. Такою ж є наукова позиція, якої додержується Р. Мец (2011). Він вважає спроби емпірично "оживити" концепцію "довгих хвиль" і використати підхід Г. Менша до пояснення сучасних тенденцій розвитку світової економіки теоретичним анахронізмом.

Окреме місце в полеміці стосовно змісту кризи, яка виникла на межі періодів пізнього індустріалізму / початку постіндустріалізму, належить науковцям, на думку яких сучасній кризі властиві одночасно як системні, так і циклічні ознаки. Такий підхід до оцінки змісту кризового стану глобалізованої економіки притаманний переважно тим із сучасних вчених-економістів, котрі розглядають системність як поширення кризових явищ на всі галузі та сфери економіки (на всі її складові світової господарської системи). Наприклад, Г. Черніков і Д. Чернікова (2011. С. 12; 282) зазначають, що криза початку XXI століття справді є системною, оскільки одночасно спостерігаються ознаки кризи виробничої, фондової, енергетичної, екологічної, продовольчої, соціальної та, навіть, військово-політичної. Однак її об'єктивною основою є циклічний розвиток капіталістичного способу виробництва, який завершує довгий цикл десятилітнього висхідного тренду економічного розвитку.

Згідно з нашою науковою позицією, сучасна криза за її сутністю є системною (хоча той вигляд, в якому вона себе виявила наприкінці першого десятиліття XXI століття був, безперечно, циклічним). Системною її "зробили" суперечності, які визривали всередині капіталістичної господарської системи. Нинішня криза має системне походження тому, що вона породжена колізіями, які були накопичені безпосередньо у ядрі попередньої економічної системи – в системі найбільш розвинених країн, які створюють визначальний вплив на світове господарство (Кушлін, 2012. С. 5). Зважаючи на це, нам ближча думка тих науковців, які вважають сучасний період перехідним до постіндустріальної економіки. Поки що, як зазначає Ю. Осіпов (2014. С. 62), краще вести мову про неоіндустріалізм, де "нео" означає не тільки "нове" – новий індустріалізм, тобто новий зміст старого, але й несе вже у собі заряд заперечення старого та надає безпосередньо індустріалізму принципово нової сутності. Постіндустріалізм – розвиток "нео" до повного заперечення індустріалізму.

Отже, ми не вважаємо сучасну кризу однорядним явищем у перебігу циклічних криз індустріального періоду розвитку суспільства. Проте вбачаємо наступництво цієї кризи тих циклічних криз капіталістичної та індустріальної системи господарювання, що їй передували. Світова фінансово-економічна криза початку XXI століття, яку ми ідентифікуємо як системну (таку, що виникла на межі індустріального способу виробництва та постіндустріального), відбулась на тлі п'ятого циклу М. Кондратьєва, майже у тій самій точці рецесії, яка була прогнозована науковцем⁵. Зважаючи на це, саме його роботи, а також Й. Шумпетера та інших відомих науковців, в яких узгоджено досліджуються процеси інноваційної та економічної активності, є особливо цінними для з'ясування сутності перехідного періоду як сучасного феномену в економічному житті суспільства.

Необхідно зазначити, що особливістю довгих циклів економічного розвитку є те, що вони властиві світогосподарській системі в цілому; є закономірністю розвитку світової економіки (у тому числі на етапі її глобалізації). При цьому поряд із суперечностями між продуктивними силами та виробничими відносинами (які виникають при зміні способів виробництва та є безпосередньо пов'язаними з інноваціями) в сучасних умовах надзвичайно наочно проявляються інші суперечності – похідні від них. Такі, що зумовлені різним рівнем інноваційного розвитку країн, швидкістю та повнотою проникнення інновацій з більш технологічно розвинених країн до менш розвинених, інтересами ТНК щодо меж, в яких здійснюється трансфер технологій тощо.

Водночас важливо підкреслити значущість теорії соціальної економіки М. Кондратьєва. Її застосування одночасно з методологією циклічно-хвильового аналізу суттєво розширює можливості пояснення суперечностей технологічного розвитку сучасної глобалізованої економіки. Справді, циклічність спричиняють численні чинники, які є результатом людської діяльності, а також наслідком взаємодії "соціальна система / природна система"; власне інновації також є продуктом діяльності соціуму.

⁵ М. Кондратьєв зробив довгостроковий прогноз, згідно з яким п'ятий цикл починається з 1973 / 1975 рр. і триває до 2010 / 2015 рр.

Циклізм у широкому розумінні є генетичною ознакою життя суспільства, тобто такою, що пов'язана з його генезисом (з походженням визначальних для розвитку процесів та їх динамікою). В цьому сенсі ми розглядаємо циклічність як безперервний розвиток суспільства, розділений на певні інтервали часу, кожний з яких має початок і кінець; як цілісний суспільно-історичний процес, представлений множиною завершених етапів, які, відтворюючись у формах, подібних до тих, що існували раніше, набувають якісно нового змісту. Сучасні науки про природу і суспільство констатують прояви циклічності фактично в усіх сферах, виділяючи природні, екологічні, демографічні, економічні, науково-технічні, культурно-цивілізаційні та інші види циклів.

Діалектично цикл є властивим будь-якому процесу розвитку, оскільки в основі цього – універсальний зміст суперечності. Причиною того, що світ постійно змінюється та розвивається, є власне відтворювальний цикл суперечності. Відтворювальний цикл суперечності визначається нами як відновлювані та безкінечно повторювальні зміни внутрішнього стану суперечності (від зародження до розв'язання), що є інваріантом (незмінною умовою) постійної взаємодії протилежностей (взаємодоповнювальних та взаємовиключних сторін суперечності); процес відбувається за послідовністю стадій (виникнення – становлення – розвиток – конфлікт), що в результаті поглинання однією зі сторін суперечності іншої та перенаправлення дії їхніх сил забезпечує безперервний рух і саморух певної (у тому числі економічної) системи.

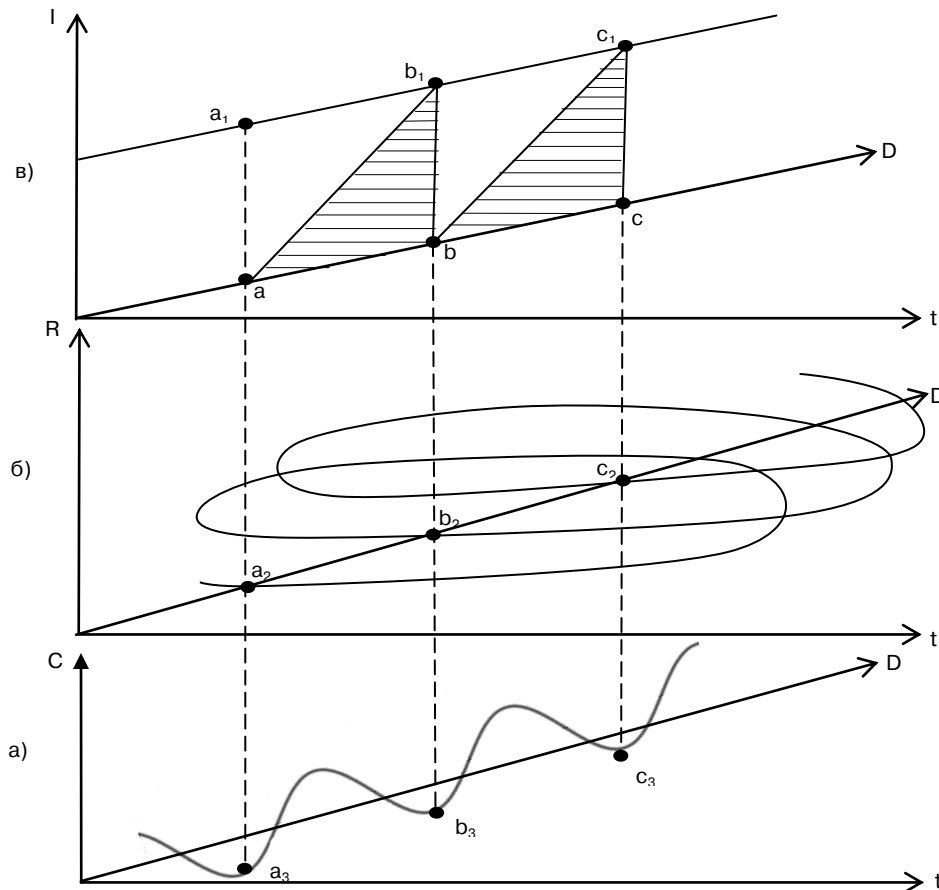
Розуміння відтворювального циклу суперечності дозволяє застосовувати названі методологічні підходи до аналізу розвитку сучасної економіки в умовах ускладнення її кризових станів і форм, зважаючи на те, що всі сфери життя суспільства (як природні, так і створені людиною) є динамічними системами, яким притаманна єдність та боротьба протилежностей.

Принципи пропонованої нами методології, зважаючи на те, що вони ґрунтуються на філософській концептуалізації розвитку, однаково можуть бути застосовані для аналізу будь-яких видів циклів. Передусім економічних (різної тривалості та зумовлених різними чинниками); так само політичних (наприклад, довгих циклів Модельського – циклів гегемонії, або інакше глобальної політики, які пов'язані з еволюцією глобальної політичної системи тривалістю 100–120 років) та цивілізаційних (наприклад, циклів Е. Тоффлера 1000–2000 років).

У подальшому ми обмежимося розглядом циклічності в економіці (рис. 1). Перший рівень аналізу (рис. 1а) демонструє процеси, властиві індустріальному періоду розвитку суспільства, який передував останній за часом кризі та періоду становлення наступного способу виробництва. Другим рівнем аналізу є перехід світової економічної системи від індустріалізму до постіндустріалізму (рис. 1б). Прийом, який застосовується з метою дослідження, є, так би мовити, "проекцією" реальних процесів на "екран" методології. Це здобуває унаочнення через відображення відтворювального циклу суперечності економічного розвитку системи (рис. 1в).

На першому рівні аналізу за приклад нами взято довгі (кондратьєвські) цикли. Вибір пояснюється таким: 1) технологічний прогрес є саме тим

визначальним чинником розвитку системи, який зумовив теперішній (глобалізований) стан пізнього капіталізму; 2) саме оновлення основного капіталу на базі інновацій (науково-технічних винаходів, відкриттів тощо), виникнення нових сфер людської діяльності та ринків (передусім інформаційних) супроводжувало рух капіталістичної системи від фази становлення до фази фактичної вичерпаності можливостей її подальшого розвитку; 3) саме зміни технологічних укладів привели капіталістичну систему господарювання до стану "конфлікт", що означає в реальному економічному житті створення необхідних і достатніх умов для започаткування та розвитку посткапіталістичної (та постіндустріальної) системи господарювання. До цього варто додати, що наука та інновації і надалі (в постіндустріальному суспільстві) будуть забезпечувати прогрес людства. Науково-технологічні цикли (у властивій їм послідовності фаз – від зародження ідеї інноваційного продукту до його повного морального та технологічного знецінення) залишатимуться основною детермінантою розвитку суспільства.

t – час; C – цикли економічного розвитку системи; D – вектор економічного розвитку системи; R – рівень економічного розвитку системи (доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний); I – індикатор взаємодії протилежностей у відтворювальному циклі суперечностей економічного розвитку системи.

Рисунок 1. Формалізація динаміки світової економічної системи у відображенні відтворювального циклу суперечностей її розвитку

Протилежностями суперечності розвитку економічної системи, як це показує аналіз на першому рівні, виступають тенденції зміни технологічних укладів. Такі тенденції різноспрямовані, оскільки рух "старого" технологічного укладу визначає вектор спаду, нового – вектор зростання. Спочатку виникають розбіжності, які з часом стають все більш суттєвими, оскільки ефект розходження тенденцій руху технологічних укладів зростає. Зі зміною доміант новий технологічний уклад набуває панування над попереднім. Це знаходить відображення як "боротьба" способів виробництва; для теперішнього часу – як поступово зростаюча тенденція домінування постіндустріального способу виробництва над індустріальним. Індустріальний спосіб виробництва, заснований на технологіях п'ятого укладу (програмне забезпечення, телекомунікації, інформаційні послуги, електроніка, обчислювальна, робототехніка та інші), починає поступатися місцем наступному – постіндустріальному, основу якого утворюють технології шостого укладу (нанотехнології, технології молекулярної біології, генної інженерії та інші).

Перехід економіки та суспільства на інший (якісно новий) рівень розвитку відображає другий рівень аналізу. Становлення, розвиток, поступовий занепад й відмирання техніко-економічних укладів є процесом, протіканню якого властива невизначеність та суперечність. Така суперечність, за умови її розв'язання, кожного разу зумовлює зміни базових технологій, технологічних укладів і способів виробництва. Кінцевим результатом цих процесів стають ефекти збагачення явища та прирощення розвитку (відповідно до досліджуваної проблематики – економічного, а також суспільного в цілому).

Наведений опис процесів унаочнює динамічні процеси, які відбуваються в економіці, так би мовити "у площині". Фактично ж циклічність (за широким трактуванням категорії, зміст якої було наведено вище) необхідно сприймати не у двовимірному, а у тривимірному вигляді. Двовимірність дозволяє відобразити синусоїдальні зміни – частоту коливань та форми хвиль (W , U , V хвилі або їх комбінації⁶), але не перехід економіки на якісно новий рівень розвитку. Нами пропонується "просторовий" аналіз процесів економічної динаміки, візуалізованої у вигляді спіралі. Це аргументовано тим, що світова економіка є ні чим іншим, як системою – відкритою, дисипативною з чітко визначеними ознаками ентропії. Названа форма унаочнення відображає, як світова економіка у своєму розвитку рухається послідовно: доіндустріалізм – індустріалізм – постіндустріалізм.

Сучасний період соціоекономічної динаміки знаменує ефект, відомий в діалектиці як збагачення явища, за яким (фактично одночасно) слідує ефект прирощення розвитку. Вони виникають внаслідок взаємного переходу протилежностей об'єкта. Об'єктом є економічна система, розвиток якої відбувається в умовах глобалізації, а сторонами суперечності – протилежні тенденції, які відображають зміни технологічних укладів, зумовлюючи поступове домінування постіндустріального способу виробництва.

Формалізація динаміки світової економічної системи (див. рис. 1) відображає виникнення ефектів збагачення явища та прирощення розвит-

⁶ V -хвилі відображають швидке зростання після різкого спаду, U -хвилі – стан подовженої рецесії перед зростанням, W -хвилі – низку зростань і спадів між початком і кінцем кризи.

ку як перехід глобалізованої економіки на вищий виток спіралі. Це виразно проявляється в тій точці нового витка спіралі, яка характеризує момент початку кардинальних змін існуючого технологічного розвитку сучасної економіки (точки *a*, *b*, *c* у їх проекціях).

Науковці визначають кризу початку ХХ століття як трансформаційну, стадіальну, структурну, системну, першу глобальну, першу кризу постіндустріальної економіки, цивілізаційну одночасно (Кириллова, Ткаченко, 2012. С. 9). Причину такої багатогранності ми вбачаємо у тому, що саме під час сучасної кризи названа спряженість ефектів виявила себе зі всією очевидністю.

Ефекти збагачення явища та прирощення розвитку в реаліях сучасного періоду економічного розвитку людства проявились як одночасне нашарування двох процесів – процесу зміни укладів і процесу зміни способів виробництва. Тобто на межі першого десятиліття нового міленіуму, у 2008–2009 роках відбулось загострення / розв’язання суперечності розвитку глобалізованої економічної системи. Користуючись категоріальним апаратом науки про розвиток (діалектики), ми ідентифікуємо ці події як стрибок⁷, після якого, починаючи з 2010 року, почали відбуватись зміни сучасного економічного розвитку, пов’язані з утвердженням нового – шостого технологічного укладу та нового – постіндустріального способу виробництва.

Отже, подвійне заперечення завершує певний цикл розвитку об’єкта. В економіці ця специфіка проявилась у тому, що у 2008–2009 роках мала місце не лише найнижча точка фази "дно" (ситуація, яка властива циклічній динаміці індустріального етапу розвитку суспільства), але й фактично відбулось порушення цілісності – розрив (стрибок) підвищувальних і знижувальних тенденцій, які у певній послідовності змінювали до цього одна одну. Саме це стало причиною системної трансформації.

Сучасне суспільство, за А. Гриценком (2015. С. 21), перебуває в процесі трансформації від а) панування відносин розділеності до панування відносин загальності, б) від індустріально-ринкової економіки до інформаційно мережевої, в) від накопичення капіталу як економічної основи для розвитку до накопичення інформації. Це твердження збігається з нашою думкою. Саме в межах названих трансформаційних процесів об’єктивуються, передусім, визначальні для сучасного глобалізованого суспільства суперечності.

Фактична причина суперечностей глобалізованої економіки більш глибинна, ніж та, яка виступає на поверхні у вигляді заміни одних (застарілих) технологій іншими (більш досконалыми). Вона глибоко прихована, оскільки викриває дійсні інтереси глобального капіталу, які пов’язані з отриманням технологічної ренти. По суті це питання власності глобальних корпорацій, а через її набуття – отримання нових сфер впливу та перерозподіл влади у планетарному масштабі. Мова йде передусім про глобальні корпорації, які діють у сфері інтелектуально-інформаційних технологій та інших сферах, де використовуються технології шостого укладу. В 2014 році за рейтингом *FT Global 500* серед десяти найбільших за капі-

⁷ Стрибок, згідно з філософією, є формою переходу системи до нової якості; розривом лінії кількісних змін.

талізацією компаній світу були 3 високотехнологічні, 2 біотехнологічні, 3 такі, що працювали у сфері послуг (фінансових і торгових); за рейтингом *PwC* – 4 високотехнологічні, 1 біотехнологічна, 4 були представлені у сфері послуг (фінансових і торгових), у тому числі одна у сфері продажу товарів та послуг через Інтернет⁸.

Під впливом глобалізації та процесів формування базису постіндустриальної економіки суперечність між надвеликими транснаціональними структурами набуває суттєво іншого змісту, ніж протистояння великих корпорацій в епоху капіталізму. Причина цього полягає у тому, що сучасні глобальні корпорації поєднують планетарний за розмірами бізнес з функцією наднаціонального управління. При цьому для самих ТНК норми міжнародного права або приписи міжнародних правових актів, на основі яких суспільство могло б контролювати їх діяльність, фактично не сформульовані. У прагненні багатства і влади глобальні корпорації все більше протиставляють свої інтереси інтересам розвитку суспільства. Це виводить суперечність, яка спочатку виникла у сфері розвитку технологій, на якісно інший щабель: "глобальний капітал – громадянське суспільство".

Економічна глобалізація не є ані прямолінійною, ані гомогенною – зазначає А. Філіпенко (2013. С. 29). Її позитивний і негативний вплив розподіляється між країнами нерівномірно (асинхронно і непропорційно). У наш час активно генеруються технологічні, інформаційні, економічні, соціокультурні та міжцивілізаційні виклики, які обумовлюють відповідні глобальні асиметрії (фінансово-інвестиційні, виробничі, торговельні, інфраструктурні). При цьому такі асиметрії, на думку науковця, необхідно розглядати в контексті асиметрій технологічних та інформаційних, які в неоднорідному соціокультурному середовищі призводять до геополітичних і міжцивілізаційних асиметрій.

Історія людства демонструє, що розв'язання суперечностей господарської системи за допомогою інновацій завжди приводило (принаймні до цього часу) до позитивних змін у вигляді здобуття суспільством більш високого технологічного рівня розвитку. Проте, коли збігаються початок і кінець відтворювального циклу суперечності ("тотожність" і "конфлікт"), спіраль економічного розвитку, гіпотетично, може вести суспільство як "вгору" – до прогресу в економіці, так і "вниз" – до деградації. Цього також не можна відкидати, зважаючи на нестабільність економічної динаміки, посиленої глобалізацією.

Не допустити руху глобальної економічної системи за низхідною динамікою може лише свідомо соціальна поведінка членів суспільства. Зважаючи на те, що системна криза за природою (за походженням) є соціальною, це означає, що альтернативою руйнації, яка може призвести світову економічну систему до краху, має стати творення, інтелектуалізація економічного життя суспільства. Нинішня криза, як справедливо зазначають науковці (Бородянський, Саєнко, 2010), має фундаментальну відмінність від

⁸FT 500 2014. The Financial Times Limited, 2015. <http://www.ft.com/cms/s/0/988051be-fdee-11e3-bd0e-00144feab7de.html>; Топ-100 найбільших компаній світу за ринковою капіталізацією 2014. "ПрайсуотерхаусКуперс", "ПрайсвотерхаусКуперс (Аудит)", 2014. <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2014/assets/global-top-100-2014-ukr.pdf>.

інших, які належать до сучасної цивілізації. Якщо всі попередні цивілізаційні кризи знаменували зміну визначальних матеріальних технологій, то сучасна – знаменує "вихід на передову позицію" інформаційної нематеріальної (духовної) технології. У тому, що людство змінює пріоритет свого подальшого розвитку, ми вбачаємо появу необхідних умов для того, щоб подальша доля цивілізації змінилась на краще. На зміну меркантильно-споживацькій та паразитично-привласницькій епосі пізнього індустріалізму повинен прийти гуманістично-ноосферний розвиток суспільства.

Висновки

1. З'ясуванню сутності суперечностей технологічного розвитку сучасної економіки сприяє аналіз, здійснений у категоріальних параметрах "структурна криза" / "трансформаційна криза" / "стадіальна криза" / "системна криза".

2. У найбільш гострому періоді сучасної економічної кризи існував ефект каскадності. Він був спричинений структурною кризою виробничої системи, яка передувала наступним (іпотечній, фондовій, банківській, борговій, валютній, а також енергетичній, екологічній, продовольчій та іншим) і полягав у посиленні деструктивних процесів глобалізованої економіки.

3. Структурні та трансформаційні кризи є сутнісно різними. Структурна криза проявляє себе як суперечність, викликана порушенням закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. Трансформаційна криза є наслідком суперечності між змістом та формою і проявляється як невідповідність нового змісту, притаманного технологічному укладу, способу виробництва або економічного базису, тим формам, в яких вони існували до цього.

4. Суперечності, розв'язання яких веде до формування нового способу виробництва, зумовлюють таку ступінь зміни економічної системи, за якої трансформаційна криза стає одночасно стадіальною. Глибина стадіальних змін робить кризу також системною.

5. Сучасна економічна криза є системною. Її особливістю є виникнення у стані загострення суперечності одночасно двох ефектів – збагачення явища та прирощення розвитку. Перший проявляється як зміна технологічних укладів; інший – як започаткування основ нового (постіндустріального) способу виробництва.

Аналіз сучасних кризових явищ у прояві суперечностей технологічного розвитку сучасної економіки є частиною політико-економічної концепції, яка за перспективою подальших досліджень передбачає формування узагальненої та структурно організованої системи поглядів щодо соціально-економічних суперечностей процесу глобалізації.

Література

- Бородянський Ю., Саєнко Ю. (2010). Криза зміни цивілізаційної технології // *Універсум*. № 7–8 (201–202). <http://www.universum.lviv.ua/journal/2010/4/sayen.htm>.
- Бляхман Л. С. (2013) Глобальный кризис и смена парадигмы экономического развития // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 5. Вып. 2. С. 3–21.
- Галаева Е., Росскова Ю. (2015). Теория кризисов применительно к современной действительности: анализ и прогноз // *Общество и экономика*. № 1–2. С. 40–52.
- Гальчинський А. С. (2012). Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми // *Економіка України*. № 5 (606). С. 4–17.

- Лукьяненко Д., Поручник А. и др. (ред.) (2013). Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование [Лукьяненко Д., Поручник А., Столярчук Я. и др.]. К. : ГВУЗ КНЕУ имени Вадима Гетьмана. 466 с.
- Гриценко А. А. (2015). Сучасна криза у контексті логіки соціально-економічного розвитку // *Економіка України*. № 6 (643). С. 18–35.
- Гэлбрейт Дж. (2009). Великий крах 1929 года; пер. с англ. С. Э. Борич. Минск : Попурри. 256 с. <http://windjview.sourceforge.net/ru/>
- Ещенко П. С. (2014). Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини // *Економіка України*. № 6 (631). С. 4–22.
- Качуровский Е. П. (2012). Современная мировая экономика. Минск : Белпринт. 582 с.
- Кушлин В. (2012). Политика устойчивого развития и преодоление кризиса // *Экономист*. № 8. С. 3–11.
- Кириллова Г. Ю., Ткаченко О. В. Теорія економічних циклів і криз: історія і сучасність // *Вчені записки: зб. наук. праць*. К. : ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана". Вип. 14. Ч. 1. С. 3–10.
- Осипов Ю. (2014). Мировое хозяйство находится в перманентном фиктивном кризисе // *Мир перемен*. № 1. С. 61–3.
- Ромер Д. (2014). Высшая макроэкономика; пер. с англ. под науч. ред. В. М. Полторовича. М. : Издательский дом Высшей школы экономики. 855 с.
- Сіденко В. Р. (2014). Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей // *Український соціум*. № 1 (48). С. 7–21.
- Симония Н. А., Торкунов А. В. (2013). Глобализация, структурный кризис и мировое лидерство: Мифы и реальность М.: Международная жизнь. 88 с. http://www.mgimo.ru/files2/2013_09/up91/file_e5756b0838028b9ece188d98b9047760pdf.
- Тарасевич В. А. (2014). У пошуках виходу на траєкторію сталого економічного зростання (матеріали колективного обговорення) // *Економіка України*. № 7 (632). С. 4–26.
- Тебекин А. В., Г. Н. Серяков. (2015). Влияние циклов экономической активности на перспективы развития национальной экономики // *Проблемы современной экономики*. № 1. С. 34–38.
- Черников Г. П., Черникова Д. А. (2011). Кризис эпохи глобализации. М. : МГИМО-Университет. 316 с.
- Чухно А. (2010). Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання // *Економіка України*. № 1 (578). С. 4–18.
- Berberouglu B. (ed.) (2012). Beyond the Global Capitalist Crisis: the World Economy in Transition. Barington. 201 p.
- Metz R. (2011). Kondratieff waves exist? How time series techniques can help to solve the problem // *Cliometrica*. Vol. 5. № 3. P. 205–238.
- Navarro A. (2012). Global Capitalist Crisis and the Second Great Depression: Egalitarian Systemic Models for Change. Lanham. 408 p.
- Turner A. (2012). Economics after the Crisis: Objectives and Means. Cambridge : MIT press. 108 p.

References

- Borodianskyi Iu., Saienko Iu. (2010). Kryza zminy tsyvilizatsiinoi tekhnolohii [The crisis of civilizational change technology]. *Universum*, 7–8 (201–202). (In Ukrainian)
- Bljahman L. S. (2013). Global'nyj krizis i smena paradigmy jekonomicheskogo razvitija [The global crisis and a change of paradigm for economic development]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*. Ser. 5. Vyp. 2. P. 3–21. (In Russian)
- Galaeva E., Rossikova Ju. (2015). Teorija krizisov prymenitel'no k sovremennoj dejstvitel'nosti: analiz i prognoz [The theory of crises in relation to contemporary reality: analysis and forecast]. *Obshhestvo i jekonomika*, 1–2. P. 40–52. (In Russian)
- Halchynskyi A. S. (2012). Ekonomichnyi rozvytok: metodolohiia onovlenoi paradyhmy [Economic development: methodology revised paradigm]. *Ekonomika Ukrainy*, 5 (606). P. 4–17. (In Ukrainian)
- Luk'janenko D., Poruchnik A. i dr. (red.) (2013). Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimmetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetries, regulation]. Kyiv: GVUZ KNEU imeni Vadima Get'mana. 466 p. (In Russian)
- Hrytsenko A. A. (2015). Suchasna kryza u konteksti lohiky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [The present crisis in the context of the logic of socio-economic development]. *Ekonomika Ukrainy*. № 6 (643). S. 18–35. (In Ukrainian)
- Gjelbrejt Dzh. (2009). Velikij krah 1929 goda [The Great Crash of 1929]; per. s angl. S. Je. Borich. Minsk : Popurri. 256 p. <http://windjview.sourceforge.net/ru/> (In Russian)
- Yeshchenko P.S. (2014). Svitu potriben novyi vektor rozvytku: vid bubbleeconomics – do ekonomiky liudyny [World needs a new vector of development, from bubble economics – economics to human]. *Ekonomika Ukrainy*. № 6 (631). S. 4–22. (In Ukrainian)

- Kachurovskij E.P. (2012). *Sovremennaja mirovaja jekonomika* [The modern world economy]. Minsk : Belprint. 582 p. (In Russian)
- Kushlin V. (2012). Politika ustojchivogo razvitija i preodolenie krizisa [A policy for sustainable development and overcoming the crisis]. *Jekonomist*, 8. P. 3–11. (In Russian)
- Kyrylova H. Iu., Tkachenko O. V. Teoriia ekonomichnykh tsykliv i kryz: istoriia i suchasnist [The theory of economic cycles and crises: Past and Present]. *Vcheni zapysky: zb. nauk. prats. Ky-iv : DVNZ "KNEU imeni Vadyma Hetmana"*. Vyp. 14. Ch. 1. P. 3–10. (In Ukrainian)
- Osipov Ju. (2014). Mirovoe hozjajstvo nahoditsja v permanentnom fiktivnom krizise [The world economy is in permanent crisis fictitious]. *Mir peremen*, 1. P. 61–3. (In Russian)
- Romer D. (2014). *Vysshajja makroekonomika* [Graduate macroeconomics]; per. s angl. pod nauch. red. V. M. Poltorovicha. Moscow: Izdatel'skij dom Vysshej shkoly jekonomiki. 855 p. (In Russian)
- Sidenko V. R. (2014). Novi hlobalni vyklyky ta yikh vplyv na formuvannia suspilnykh tsinnosti [New global challenges and their impact on the social values]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1 (48). P. 7–21. (In Ukrainian)
- Simonija N. A., Torkunov A. V. (2013). Globalizacija, strukturnyj krizis i mirovoe liderstvo: Mify i real'nost' [Globalization, structural crisis and global leadership: Myths and Reality]. Moscow: Mezhdunarodnaja zhizn'. 88 p. http://www.mgimo.ru/files2/2013_09/up91/-file_e5756b0838028b9ece188d98b9047760pdf. (In Russian)
- Tarasevych V. A. (2014). U poshukakh vykhodu na traiektoriju staloho ekonomichnoho zrostantia [Finding out the path of sustainable economic growth] (materialy kolektyvnoho obhovorennia). *Ekonomika Ukrainy*. № 7 (632). S. 4–26. (In Ukrainian)
- Tebekin A. V., G. N. Serjakov. (2015). Vlijanie ciklov jekonomicheskoi aktivnosti na perspektivy razvitija nacional'noj jekonomiki [The impact of economic cycles on the prospects of development of the national economy]. *Problemy sovremennoj jekonomiki*, 1. P. 34–38. (In Russian)
- Chernikov G. P., Chernikova D. A. (2011). Krizis jepohi globalizacii [The crisis of the globalization era]. Moscow: MGIMO-Universitet. 316 p. (In Russian)
- Chukhno A. (2010). Suchasna finansovo-ekonomichna kryza: pryroda, shliakhy i metody yii podolannia [The current financial crisis: nature, ways and means to overcome]. *Ekonomika Ukrainy*, 1 (578). P. 4–18. (In Ukrainian)
- Berberouglu B. (ed.) (2012). *Beyond the Global Capitalist Crisis: the World Economy in Transition*. Barington. 201 p. (In English)
- Metz R. (2011). Kondratieff waves exist? How time series techniques can help to solve the problem // *Cliometrica*. Vol. 5. № 3. P. 205–238. (In English)
- Navarro A. (2012). *Global Capitalist Crisis and the Second Great Depression: Egalitarian Systemic Models for Change*. Lanham. 408 p. (In English)
- Turner A. (2012). *Economics after the Crisis: Objectives and Means*. Cambridge : MIT press. 108 p. (In English)

Надіслано до редакції 23.05.2016 р.

TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF MODERN ECONOMY IN CONDITIONS OF THE COMPLICATION OF ITS CRISIS STATES AND FORMS

Tetiana Deineka

Author affiliation: PhD in Economics, Associate Professor, Poltava University of Economics and Trade. Email: tetyana_deyneka@mail.ru.

Investigated the contradictions of technological development in the modern economy, which show up as crisis phenomena of the globalized economic system. Argued that the contradictions, whose solution leads to the formation of new production modes, cause such a degree of change of the economic system, that the transformational crisis becomes systemic and phasic. Defined that the peculiar character of the modern globalized economic crisis is due to the fact, that, in the period of aggravation of its contradictions, simultaneously emerge two effects: phenomenon enrichment (manifested as change of technological waves) and development increment (manifested as emergence of the foundations of the post-industrial mode of production).

Key words: contradiction, reproduction cycle of contradictions, technological development of modern economy, crisis, globalized economy.

JEL: B 41; F50; O.10.